

Треш чылоот түрдүндө

«Тыва кобальт» комбинаттың корпустарының түдүгүнө барган санында мында болган чарыктарынын маңаар мен. Эң маңаарга сөөлүгү ийи чыдаң дүргүндө Хову-Аксыйда түдүгүнүн темизин азын дүргөдө ийи дээрже шаштыгы үчүн гидро-механикалык корпусуну түдүү, маңаар объекттеринин тайга ээлерге каабыр тудулары херекчилээр. Ам ажаллаа кинер тудуларга кинер капитал салымшыкынын чартында ажал херекчи шыноттунгеп. Бо үеге чедир туду-монтаж ажалдарының 63 хууу кылдынган. Совет эрге-чарыгының 50 чымын демделээр юбилейлик чылда туду-жуларын сорууга уаду. Бо чымын Хову-Аксыйга 18 объекттин ажаллаа кинер, барык 6 миллион рубльдин ажалын кымыр көрдүгөн. Буу озуар туду хой энергия херекчилээр аларган. Ынчанган электри станцияны түдүүү уагу-түрүн алгандар сорууга түрүстүгүн келген. Ол ийишкис ортуу херекчилээр чедир үрүктөөрүдө шыгаар скалдаты рунын үрүктөөрү кор-пус, чыгай даш ортедир чехтия болган экадтар турар чехтия тудуларга чыккаты чыгула объекттерин быжылган тургузар. Ынчанган туду-жулар-да, механикамер элек-чилери-да ажал чыжык ажалдан турарлар. Бо чымын комбинат-тың элекчилери күженишкисин ажалдан эгелээр. Чехтерге тур-гузар машина-техника хойу-биле элекчилер, ам оларын быжылган, энтээр аркан.

—Бирги уакустунуң начальниги Мам-оол Самданча гидрометаллур-гия корпусунун чымын келген: —Моон коз туду дозулагы. Ынчалла-да мында туду-жу-да, элек-чилер-да демин ажалдан турар. Оларын каймылга-да харысаал-галыг ажал оналкын турар. Туду-жулар машина, механикамер тур-гузар чехия эки белеткээр, а элекчилер ону бедик шынарлыг быжылган тургузар хулаагелер — деп таймыбырады.

Бо чымын ажаллаа кирер объек-тилер коз-коз дериг-херекчилер-биле барык бүрүн хандыртынган. А чамдык херекчилердин дензин 250 тонна чедир турар. Оларын быжыл-ган тургузарын «Востокбирьтех-монтаж» уакустунуң ажалдакчыла-ры ботандырып турарлар. Хову-

Аксыйда уакустунуң прораы Вла-димир Дмитриевич Шаприский ажал-херек дугайын: —Кол корпусга дорт кезектиг чымыл солчулагынын есе аппара-дымы быжылган тургустуус. Ам хей болган өске-даа бүдүмелер сиңирер механикамерин энтен киритишес. Бисте 38 элекчилер шунтуу кызы-мык, ак сеткилдиг ажалдан турар-лар. Ажал шалымкы, күжениш-кисинин-да болза, шынар база эки болуу турар — деп чыгаалады.

Кол корпусунуң үстү талымында бүдүмелерини хоолдор салдыраа Ир-гит Монеге баштаган туду-жулар ажалдан тур. Мында чех хай-даш-тыг. Ынчанган ажал ажалдары на-рын. Ынчалла-даа бригадала дур-жуламыг, тус чехия оналгай бай-далын эки өренип алган кижилер бар. Ынчанган ажалдын шынарын куудалтайп турарлар.

Ол бригадалың керээнинде үр-үктөөр салбыр. Мында Валерий Кунгааның комиссиясын бригадала чедир үрүктөөрүдө шыгаар скалдаты рунын үрүктөөрү кор-пус, чыгай даш ортедир чехтия болган экадтар турар чехтия тудуларга чыккаты чыгула объекттерин быжылган тургузар. Ынчанган туду-жулар-да, механикамер элек-чилери-да ажал чыжык ажалдан турарлар. Бо чымын комбинат-тың элекчилери күженишкисин ажалдан эгелээр. Чехтерге тур-гузар машина-техника хойу-биле элекчилер, ам оларын быжылган, энтээр аркан.

—Бирги уакустунуң начальниги Мам-оол Самданча гидрометаллур-гия корпусунун чымын келген: —Моон коз туду дозулагы. Ынчалла-да мында туду-жу-да, элек-чилер-да демин ажалдан турар. Оларын каймылга-да харысаал-галыг ажал оналкын турар. Туду-жулар машина, механикамер тур-гузар чехия эки белеткээр, а элекчилер ону бедик шынарлыг быжылган тургузар хулаагелер — деп таймыбырады.

Бо чымын ажаллаа кирер объек-тилер коз-коз дериг-херекчилер-биле барык бүрүн хандыртынган. А чамдык херекчилердин дензин 250 тонна чедир турар. Оларын быжыл-ган тургузарын «Востокбирьтех-монтаж» уакустунуң ажалдакчыла-ры ботандырып турарлар. Хову-

рагалыг туду-жулуң бригадалың ийини сонуургадым. Октабрда чу-гай ортедир салбырын туду-жулуң тудуу бүрүнү-биле доостур. Валерий Чадамбаевич доаганым турар уаду суугуге айтышым: —Чугай ортедир чех оа-дур. Ында ам элекчилер ажалдан эгел-ээр. Ону түр схема өзүгээр электри чехияны кошкан. Ажалдын шы-нарын хынан турары ол, ынчанган ол суугу доаганым түр-диди.

Бригада удаас өске объекттике козер. Ында 16 туду-жу хой-хей мергежилдерини шыноттунгеп алган, найраалды, ажал-дүңмалыкы өзүну хундулап ажалдан турар. Ажал туду-жуларга Иргит Шокут магалыг үегер-чехия болуу турар бригадир Кунгаа чыгаалады. Назы-хари дөгү берсе-даа, Иргит Аваданың Шокут алаангыр, дур-жуламын аналкарга быдалын-биле дамчыдып бөренип күзедиг. Бригадалың бодунуң ажалыгары, бүдүтүү база аналкарга үегер болбайт. Валерий Кунгаа дээрге бо

туду-жу бодуну ажалчында бедик мергежилди туду-жу чедир өскөн. Уаду туду-жу толу-дур. Ынчанган оң туду-жу дээрге чех кырында эң дээр мергежал-дир дээрине бузурээр сен. Үрүктөөр чехтия туду-жу куруне комиссия эки үнегелди берген. Ол дээрге мында ажалдан турар кижилердин чога-дычы ажал-херези көргүзөр бол-байт канчалар.

Беш чымын ажаллаа кирер тудуу — «Тыва кобальт» комбинат-тың туду-жу шодурин кезий көргөп, мында эрес-шудуру ажалдан турар кижилер-биле танымкы, уаду туду-гу, оң кижилерге улам ханы чоргаарааның, сеткил кодураар чор-ду.

В. ЧАРГЫЛ-ООЛ. Устүндө турукта комбинаттын туду-жууң пияти шеври. Адаанда — бригадир В. Ч. Кунгаа биле инжениердин кижигуң, дур-жу туду-жуларын бирээни М. Н. Барков. Авторнуң фотолары.

Металлургия үлетпүрүнчө

Тываның ажалыг казымалдарының ажалынган курауларында кобальт, цинк, моңгун суу, алдын болган алюминий чехтерди өңүт металлургия кураулары кескү чехтерин эелен турар. Ынчанган Тыва республиканың үлетпүрүнчө кедир үегеги специализацияшкы болза өңүт металлургияны кол адыр болдулары магат чок. Харын ол үлетпүрүнчө шынкы хөгжүдөп ийи республиканың ажалы чонорынын материалдыг ажалды денкини Совет Эвилелинин муракчы районна-рынынга чедирер ийи.

Моон-биле холбайтып Тываның аар үлетпүрүнчө бүдүрүгелеринге, эң маңаарга бистин «Тыва кобальт» комбинатыныска ажалдар инжениер-техниктиг кадрлар белеткөөрүнүн ай-тырынын чыгуула тургустууну кедир. А мынд тускай эртемчилерини план өзүгээр белеткөөр чех моон мурунда-да, ам-лаа бестин уаду кичөөнгей салбай турары чыгаал-чыг. Бо боталды толарай чыкктер-биле балыткан болур. Республикада аар үлетпүрүнчө ийи комбинаттарынын тудуу чоруп турда, тускай өрө-диге чехтерине он-он аналкарга өрөдир-биле чоруткан болза, олар ам «Тыва даг-дугу» болган бистин комбинаттарыныска техноло-специализатер болуп ажалдан турар ийи. Ажалдар, эң ажалды ортуу ма-школа дозучулары-биле бистин республиканың хөгжүдөп ийи уаду-дузалиг индустрия төптөринге специализатер херекчилерини турарын чыгаалайп, оларын сонуургалын үлетпүрүнчө ажалдарынын инже-нерлери болурунча өй-шаанда ула-дырып келген болурусса, металлдар, даг-дугу болзаарларды күзедиг оолдар, кыстар хей дээр билдингер, Ак-Ловуракта комбинаттын бирги эөлчө ажалданган бөр барык дөрт чыл болур чыган, а ол херезинде-ле ол чех чурттуулардан чыгыс-даа кижини даг-дугу болзаарларынчын тускай мергежилни шыгаалдыр-биле тускай өрөдиге чехтерине чоруткан. Мындг специализатерини колдуунда-ла

Аныктар-биле чуаа

даа «Тыва кобальт» комбинатка ажалдар чыгыс-даа специализти белеткөөр.

Харын мындыг чууларын ула-мынден 1968 чылда бистин бүдүрү-гелерин баштайгы эөлчө ажаллаа-га кинер эгелээр үеге чедир бис ажалды башкара специалист-метал-лургия чехтерин-биле белеткөөр шыгааламыстың барыдамы бар. Ынчан комбинатты ажаллаа кин-рер инженер-техниктиг ажалдакчы-ларын база-ла чурттуу чүк-чүтүндө чалаар алаар бис.

Ынчаарга комбинатка кедизинде барып үрүгүчү ажалдар кадрлар-ын ажаллаштан белеткөөр чыгула. «Тыва кобальт» комбинат дээр-ге чурттуу металлургия бүдүрүгелери-нин эң сайкырадай чехтериниң бир-рөөн болур ужурау. Ону эң болза-арайгы техника, нарын автомат-чыккан механикамер-биле чехтер-лээр. Оң технологияны база депши-лагит шеврини болуру билдингер. Ынчанган бистин бо комбинатка ин-

Геолог Ткачёва

Хову-Аксыйны кобальтызынын кураулары тодардыр, ол байлак-тыг шынарын, ову ажалдарынын байдалын шыноттунгеп херекке геолог Людмила Дмитриевна Ткачёва ийе-келгид киришкен.

Ук чедер байлакты кураулары шыноттунгеп Хову-Аксыйга «Тыва кобальт» комбинатты туду-ру шыноттунгеп. А Людмила Дмитриев-на анал арттар күзедиг ийереткен.

зы-бүрү мергежилдерин, чижээ, ме-таллургия, механикамер, электрик-тур, автоматчиктер, геологтар, да-жылдар, экономистер чехтериг специ-ализатер негеттир. Бүдүрүгелерини технологияны хой-хей адырларын комплекслиг кыды ажалдакчыла-мын негээр. Ынчанган комбинаттың чамдык технологуг белеткөөр, чижээ, күтүрүгү холусааларын арылгалар, азоттуг болган үле-родтуг хейни сиңирери дээрге химия эртемчилерин ажалды-тур. Ын-чан бисте чыга металлургия эвес, а химиктер херекчилер-дир. Кажан бүдүрүгелени шыноткенисте, бисте 90 хире инженерлер, 100 хире техниктер ажалдаар ужурут.

Школа дозууп, кандыг ажалыг болуу бараалдадырып деп айтырыгын шыноттунгеп турарларга өңүт метал-лургия үлетпүрүнчө инжениер-тех-никтиг ажалдакчызын өрүнү пи-лини аларын күзөөр-дир мен. Поли-техника институттары болган тех-никумдары мындыг специализатерин белеткөөр турар болгай.

Бистин комбинатка херекчилерини турар чамдык мергежилдерин болган профессионалары алайы.

Ажалыг казымалдарын кура-уларынын чех иштинге ажалдан кы-лар талазы-биле ажалдарын ком-плексиин механизастаар, оң тех-нологоттү чорудулазын харылаар өңүт металлургия заводдарын дериг-херекселдерин быжылган тур-гузар механикамер, электриктер, ме-талл бүдүрүгелени механизастаар а-

ның ажалы сирый холбаалыг болур. Ол херекти эң таарымчалы-биле ор-ганизастаарынын айтырыгын эш Ткачёва сонуурган турар.

Бодунуң кол ажалы-биле чехтер-лешти Людмила Дмитриевна хей-ниитин ажалыга ийе-келгид кир-жи турар. Профессиле комитетин кижигуң эш Ткачёва доза эргеле-линде ажалдан турарларын ажал-дарына таарымчалыг байдалды тургузарынын айтырыгын сонуур-гадып турар.

О. КОРОДА.

«Тыва кобальт» комбинаттын кол бүдүрүгелеринге ар кижилер ажалдаар ужурау.

А планакчылар, экономистер, химиктер херекчилер-даа кижилер болуп болур. Ынчанган техника эртемчилер сонуур-ган, бистин комбинатка ажалдарын күзөөрнеге үстүндө адалым мерге-жилдерге өренип аларын күзедим.

Д. БУЗУР-ООЛ, «Тыва кобальт» комбинаттын кол металлургу.

Хар-назы дөгүп, алдан ашкан Бай-кара Дембред ирей салы-мында туду-жу шеври кижини. Тараг суурда уаду, биче хей туду-жуларын тудуу тургузарына ол чыга киришкен эвес, харын кол электерин бирээни болуп турган. Школа, интернат, хей-хей чурталаа бажындары — туду-жулуң чех кырында турар-каалдыг истери бооп артып кал-ган. Төрөн чехтерге ийи бажын-ын өске хой өрө-биле түтүп бергени—дооучу туду-жу аас-ежеки, чоргаарал болбайт канчалар.

Оң ажалды кырганын чонугу мурунуга чолдуг ачы-хавылазы чүл дие, ожуң дагы дег, үш кара оолдарын бо шынкы машина-техникамын билдингид башка-рыкчылар болур кылдыр дорук-туруп кааны болур. Оолдарының ийиди кижилер аларыныга кы-рган чүдөй-да артык өөрүп, чүд-дө-лаа артык чоргаараар. Уаду огу Бай-кара Хундуней—тракторист, ортуң огу Василий Бай-кара—ийиги кластын чо-лаачымы, а хейер огу Михаил Бай-кара—ушкү кластын чо-лаачымы. Биче чыдарындан-на

А ЫШ-ЧЕМНИН ЧУГУЛА КУЛЬТУРАЛАРЫ

Тара болган мал чехи културалары бүдүренин көвүдери-биле ажал республиканың хоорайлары-нын, ажалын суурларын чурт-такчыларынын картофельге, нога-ларга херегелин хандыры колхоз-тарын, совхозтарын чех ажалдак-чыларынын мурунда чугула сору-га болур. Картофель болган ногаалар аш-чемнин эң чугула продуктулары. Ылаңгыа кышкы, чакы үелерде бо продуктуларга чонун херегели до-лу хандыртпайн турарын респу-бликаның байдалы көргүзүп турар. Оң чылдагыны бистин чехтерине бо културалар эки үймейн турарында эвес. Харын-даа картофель буту-ле чехтерге эки үнер дээр билдингер болгай. Помидор, огуреп, морков, столваа сөйлөз болган оон-даа өске ногаалар база эки үнер болган чехе бажар дээрин хей ажал-агылларын практикамын кор-гүзүп турар. Ламык ужур чамдык чехтерде аш-чемнин бо култураларын тарып өстүрениче чогуу са-лы салдырмайн турарында болур. Хей-хей ажал-агылларда оларын дүждү дымка куду болган херек-чилерге садарына бестин чехтерин баргылаар.

Ындыг болганда, чыгыс угда мындыг ийи сорууга шыноттунгеп эргекке чугула: бирээле, кар-тофельди, ногааларын дүждүң бидер, оларын ассортментини ийи-бүрү болдулар, продукцияны шынарын бидер; ийде, оларын ажалдап кылдыр бүдүрүгелерин чехтерин калбартып, скадтары бол-ган шыгай чехтерин тудуу, үзүк-тел чок салдыларын чедип алыр.

Ам болза бирги сорууга — кар-тофельди, ногааларын бүдүренин кө-вүдери дугайында, оларын олур-туламын дугайында айтырып ту-руп турар. Дүждүң бидер, бо култураларын бүдүренин күш-ажалды болган ажал-херекчилерин чыгааларын өвөждир төлөөд, оларын эки чехтерге олуртуп, че-

мишчилер, олуртууганы өй-шаанда чорудар, суггарылганы, ажалдын ажал-агылгы өзү-биле эки органи-застаар херек.

Муракчы ажал-агыллар ийчаар кылып турар. Олар агротехниканы негеделерин шынгым сагып, агаар-бойдустун кандыг-даа байдалында эки дүждүгени өстүрүп, хей оругла-ны кинрип ап турарлар.

Бистин республикада ногаалар, картофель өстүрер специализастаан ажал-агылларын тургускан, олар техника-биле болган дуржулагыг кадрлар-биле хандыртынган. Сөөлү чылдарда суггарылгалыг чехтерин, чехишчилерин ажалыгары чүгээр ажижаң, күш-ажалды бригадала, эве-но айым-биле организастаарын кал-барткан.

«Межегей», «Элегес», «Тилле-ге», «Улуг-Хая», «Чыраа-Бажы», «Бардык» совхозтар, дуржула ста-нциясы, Улуг-Хемде «Х Улуг хурал», «Куш-ажалдыг хостуу», Каа-Хемде «Ленинчи орук», «Октябрь 30 чылды», «Октябрь 14 чылды», Бин-Хемде «Кызыл тараачын» колхозтар болган өске-даа чамдык ажал-агыллар картофельдин, ногааларын бичери-чилер болуп турарлар. Танды район-ун ажал-агыллары 418 га карто-фель, 91 га ногаалар олуртуу пла-нын ам барык дег кезинде хейун олуртуп алганар. «Межегей» совхозун улуртукчулары Кызыл хоорайын чонуну херегелин ханды-рыр дөш бо чымын дуржула ста-нциясында 220 ажал тонна сортуг картофельди алаш, карто-фель үрениниң кезинде хейун оон-биле содан. Ам совхозта ногаа култураларын олуртуламын кин-дил чоруп турар.

Республиканың элээн хей ажал-агыллары, чижээ, «Россия», «Бу-рунгаар», «Совет Тыва», «Элегес» совхозтар бо хунерде картофель олуртууганы доосканар, а «Меже-гей», «Улуг-Хая» совхозтар болган Бин-Хемде «Кызыл тараачын», Тан-дыда «Революцияны чалбыжы»

ни райком ботандырып чоруткан. Ылаңгыа моон мурунда ховар ном-чуттуруп турган төөгү, философия болган боду эртемчилерини темала-рына лекцияларын номчаан. Ук лекцияларын шынарын дугайын лекторлар болууну президиумга чыгаалашкан. Лекторлар ийтер О. Са-лышково, А. Тимофеев, И. Петухов, Д. Попков, О. Наксыл-оол, В. Нам-зын болган өске-даа лекторлар эки шынарлыг лекцияларын белеткөөр, номчаанын ол президиумга демгел-лээн.

Хулаагел алынганын, ийчаарга ону амдыраага күзедир талазы-биле районга чүү кылдынганын.

Районда чээрби чеди агитколлек-тив ажалдан турар. Олардан «Тил-леге», «Ленинчи орук» колхозтарда болган «Совет Тыва» совхозта агит-коллективтерин ажалы эки тургус-тунган. Олар адалдыг юбилейге у-жушту алган социалист хулаагел-дерини күзөлдөөрүн чоруп турары өй-өйлөп түнпөп, тилкекчилер шилчир тукчулаштары, өртектиг шаңдаларын байлаал шыноттунгеп тысып турар. «Тиллеге» колхозта партия организастаа (секретары ам Фунтиков) колхозчуларын ал-ган хулаагелерин күзөлдөөрүн партия хураалына чыгаалашкан бол-ган чедир кылдырмаан соруугалар-ын күзөлдөөрүн чыгуулазын айты-кан.

Лекция пропагандазынын шына-рын бидер дөш элээн чехтерге

Бай-кара Хундунейнин амды-рылы-биле танымдар дөш оң бажыныга чехтерине. Чуга манза крышалыг, улуг, дег-гем бажынын даштында чехи-сес дес чоругаарал чехтели берген чытталып, ийи дөш-дес инек-ка-раалар бүрүлүп, бажынын даштын каастап турар. Хуузунда чунар бажымынын даштууна «Ижекс» деп мотоциклди кы-лайты аштан каан—чорукка чо-руурунга белеткен каан турар. Ба-жын даштын арыг-силни чехи-де сүргей. Келер чылдыг одалга-зы — кубометр-кубометр дит ийишты чыскай чымы каан. Бу-луз ажал-агылгы ээ ол дээрин бо буту кижиге дозаан бузуреди бээр.

Бажынын ээлери бажынынын чанында 0,25 сотык чедер карто-фель олурткан турар. А шова-лаң бичи ол кочалдан карто-фельди өңкөп берип тур.

Бай-кара Хундунейнин күш-ажалчы оруу мындыг болган. Эр аларын, он сестинде бо. Хундун-пей Малиновканы сугарыг тракторист, ам үеге «Сельхозтех-никамын» Бин-Хем салбырында МТМ эргелекчи Николай Пузов-ка принципчиктей берген. Техни-

калхозтар дозар чыгап турарлар.

Оон-биле чехтерештир картофель болган ногаалар тарып өстүрени ийиги чехтерин културалары кыл-дыр көөр колхозтар, совхозтар база бар. Ынчанган олар бо културалар-нын тарылгазына эки чехтерин ийи-ли албас. Чехишчилерге шоолуг төкпөс, олуртууганы оодалдыр, сор-туг эвес, таварышкан-на үренини ажаллаар, чыгы ажаалдан өй-шаанда чорутпас — моон түнелин-де кончуг куду дүждүгү ап, оруга чок болуп турарлар. «Тээли», «Бар-дык», СЭКП ХХП селдиз аттыг совхозтар аман чедир үренин-биле чехте хандыртпайн болган олар-нын улуртукчулары картофель олур-тууламын планын күзөлдүп тур-гайында чогуу сагыш салбайн ту-рарлар.

Ажал-агылларын улуртукчула-ры, тускай эртемчилерин картофель-дин, ногааларын олуртуламын ор-ганизастыг чорудуп, планын култур-ла айы-биле күзөлдүп, бо култур-раларын чехтерин хемчөөл-биле күрө-нпеге саларын хандырып эргекке чу-гула.

Кедизин ажал-ишчилеринин ажал-чыны — хоорайларын, ажал-чыны суурларын чурттакчы буруу-нун ажалы чыгаа чыгаа, сүт эвес, харын оон-биле калды картофель-биле ногаалар база элек турарын ханды-рылар болур. Ынчаарга белеткөөр организацшлары кескү, кышкы болган чакы үелерде садым ажал-дакчылары бо продуктуларын үзүк-телешкис чок салдыларын түрүн дөш салдыларын, шыгаала чехтер-ин амдылаштан белеткөөр ужу-рут.

Совет эрге-чарыгынын юбилейлик чымын картофельдин, ногааларын бедик дүждүң өстүрүп алары — картофельчилерин болган ногаажы-ларын дорт хулаагел болур.

М. ХАЗБУЛАТОВ, республиканың көдө ажал-агыл министринин оракаччымы.

Хулаагелениң бир кол чүүлу

Улуг Октябрын бесте чылынга төлөткөн ужурамын сорууга-биле Каа-Хем районун ажалды чоноры-нын хулаагелерин СЭКП райкомго бо чымын эгеленде ажалдан кыл-гаш, шыноттунгеп хулаагел алаш, тус-тус партия организастаарын чорут-кан. Ол хулаагелерде бир кол чехи агитас-массалыг ажалдар азып турар.

Хулаагел алынганын, ийчаарга ону амдыраага күзедир талазы-биле районга чүү кылдынганын.

Районда чээрби чеди агитколлек-тив ажалдан турар. Олардан «Тил-леге», «Ленинчи орук» колхозтарда болган «Совет Тыва» совхозта агит-коллективтерин ажалы эки тургус-тунган. Олар адалдыг юбилейге у-жушту алган социалист хулаагел-дерини күзөлдөөрүн чоруп турары өй-өйлөп түнпөп, тилкекчилер шилчир тукчулаштары, өртектиг шаңдаларын байлаал шыноттунгеп тысып турар. «Тиллеге» колхозта партия организастаа (секретары ам Фунтиков) колхозчуларын ал-ган хулаагелерин күзөлдөөрүн партия хураалына чыгаалашкан бол-ган чедир кылдырмаан соруугалар-ын күзөлдөөрүн чыгуулазын айты-кан.

Лекция пропагандазынын шына-рын бидер дөш элээн чехтерге

Оон-биле калды, лекция пропаган-дазынын ажалында чехтерини ийе-реткен. Тыва дыла лекциялар өвөш номчуттуруп турган, интерна-ционалыг найраалга холбашкан лек-циялар болган беседалар база ховар болган. Агитас-массалыг ажалда бир кол чехтер чүүлу болза пропаганда болган агитация ажалы ажал-агыл-ларын алган хулаагелерин күзөлдөөрүн чехтерине-биле дүшпөп, амдыраалдан хооручак байдалдыг болуп турары болур. Бо чехтерини өренини хемчегелерин СЭКП райком тус-тус партия организастаарында ботандырып чоруда берген.

Эштер Г. Прончатов, М. Грахов секретарылаан «Коммунистиче орук» болган «Кызыл тук» колхозтарда партия организастаары агитколлек-

тивтерин ажалын кошкак улуртуп турар. Оларын лекцияларын хей кезин боттарын ажал-агылларын-да байдалдан хооручак, дөштүң эвес, денээр болган үегер-чехтерге алдыр фактылар-биле балыткы-таймайн турар дээрин партия рай-комго санал турар.

Район төвүнге болган ажал-агыл-ларга концерттер көргүзүрени ор-ганизастаар талазы-биле тускай план бисте база бар. Ол өзүгээр баштайгы концерттерин көргүзери эгелээн. Чижээ, «Совет Тыва» совхозту бот-тымын уран чуулуун киржики-лери «Бурунгаар» совхозка, «Бурун-гаар» совхозтун концертчилери — «Совет Тывага» бот-боттарын ала-дыж, концерт көргүскенер. Мындг концерттерини мөөн соугаар-даа ор-ганизастаары чыгула. Районун Куль-тура бажынын агиткульт-бригадалыг чакы хову ажалындын үзөндө хову турарларынга болган малчыларга концерт көргүзүп чо-раан. Оон-биле калды, кыска беседалары база кылып берген.

Улуг байлар — 50 чылды ут-кушту бо хунерде улам кү-женишкисин ажалдаары — рай-оннуң партия организастаарының чыгула сорууга болур.

Аданнын оглу

дан-на күзөлдөпкөн. Николай Пу-зов орта өөрүп, анал чалбыштыг байыры чедирген. Оларын ары-нында найраал ам-даа хайынгыг аддыкпышаан.

Соруктуг киж

КИРИП МООРЛАҢАР

Сөөлү коңга шагда-ла киккан. Школяны доозуп үнөрияң баштайгы экзамены дужааттыңа. Саныгы ховуктар удаас эрте бээр. Амьдуралдым долгом оруунче чүс-чүс оолдар, кыстар аштан кирер. Доозучуларым хой кезин өөрөнөрүңдө, ажалдарым-даа үе шынтырдым. Башкы болуп, анык салгаларым киккирлер хуңдуу буга-буга чагай херекке боттарың кыла-түткүдүн бараалгадып турарлар доозучуларда база бары чугаагон. Черинч саап четпес байкаларың дилеп тывар геологтук мергезил берге болгаш солун, октаргайың кичи эртин көрбөс долгемерин шынчыл көрмөсөң, харымсалгалыг, алар. Оң-биле чергелештир эчтинин, шынчыл, тудукунуң тускай эртем солун. Ычала-даа эмчи, геолог, инженер, комсоват — оларын шунтуруп башкылар өөрдөп, кичи-кыстар.

Кызылдуу күрүң башкы институту бирги күрүң чаа студенттер хуңдуу алырныга белеткенип турар. Башкы институту — Тыва АССР-де амьдымда бир дугааргы дээди өөрдилге чери. Россия Федерацияның 104 дээди өөрдилге черлериниң эң анык оо. Анык республиканың культура тургузушкунга институттун киркилгези кончуг улуг. Республиканың улус өөрдилгезинин хөгжүдөзүнө, национал кадрларын өстүрүңгө бистин институт улуг киркилгези. Кызылдуу башкы институту доосканарым республиканың школа бүрүздүн тип болур.

Институттун материалдыг баазаны бижылгаар, оң эртем кадрларын тургузарыңа, институттун ийини оюда сайыралыңа республиканың партия, совет органары, РСФСР-нин Чырымының министрствозу салгы салып келген. Амгы үеде институтта 500 хире студент өөренип турар. 1970 чылда студенттеринин саны 700 хире кичи чердер. Бистин институттун баазаның үндөүлөш, Тываның күрүңе уни-верситетини тургузар чокку чылдарда чедип алдынар. Төгү-дүмдүн, физика-математиканың, биология-химияның үш факультетини шунтуруп бар. Орус дыл болгаш литератураның, орус болгаш тыва дилдеринин, математиканың болгаш физиканың, биологияның болгаш химияның башкылары институту белектер турар.

Көп үең башкыларың башкылары боттарың билиг-мергезил билиг бидип турар. Махтага төлөткү башкылар, доцентлар, эртем налдаттары институтта хой. Оларга РСФСР-нин шкоаларының алдарлыг башкылары Х. С. Алдыноо, Тыва АССР-нин шкоаларының алдарлыг башкылары Е. Б. Салымаа, Ш. Ч. Сат, А. С. Мазуревская болгаш Е. И. Скрипов, доценттер болгаш эртем налдаттары Е. И. Колтева, Б. П. Балутин, А. Г. Ковалева, С. А. Хорошавин, башкылар Г. В. Вакулина, В. М. Грачева, Е. И. Веденева, С. С. Салчак, С. К. Чоксум, Л. К. Аракчаа дөш өскелер-даа. Башкыларың ажалды эртем ажалы-биле хобза турар анык башкы кадрлар бисте бар. Тыва дыл кафедрасының ассистенти А. К. Ондар, физика-математика факультетинин башкылары Х. М. Саая, А. Набатов, Ю. Хворон олар оо-ла институту дооскаш, амьдыл башкылар турарлар.

Башкының профессионалыг студенттерини хандыкчылар, бижыг билгилери, чаңчыларын оларга чедир дөш институттун башкы кадр коллективни улуг ажалды чорудуп турар. Студенттерини хой-нигичи активчилер болурунга белеттир турар бис. Бисте хой-нигичи профессионалыг факультетти ажалыттыңа. Нията ырым, таңчы удуртукчууңуң, күш-культура башкыларын база пионер, комсомол ажалыңың талазы-биле методистин, лекторун ийги мергезилин институтка өөренип тургаш, чедип ап болур арга бар апарган.

Эртем-шынчыл ажалын чорудар чаңчыларга институтка өөренип ап болуруңуң арга бар. Ындыг чаңчылар бистин студенттеринин эртем болгаш практика, тускай семинарларга, практикумларга чедип ап болур. Бо чылдың апрельде институттун башкыларың болгаш студенттеринин чаңчыл болгаш эртем-практиктиг конференцияныга В. Оюн, Н. Ховалыг, Ф. Оюн, Ш. Эртеней, Р. Монгуш, Г. Араптан олар эртем хой илеткелдер белеткен. Институтка чедип алган теоретик белеткелни улам хандыр уламчылап, аспирантурада өөренип турар доозучуларыңыс база бар: Ф. М. Сулапай кандидат диссертацияны бо чылдың доозар. А. В. Бар, Х. М. Саая оларын аспирантура-же өөрдөп чоруткан.

Совет эрге-чагырганың алдарлыг юбилейне чедипкиниң ужуражы дөш Кызылдуу башкы институттун коллективни өөрдилге-кижижилгели ажалды улам сайы-рөдөр, шынчыл ажалдырны доу күөдөп сорулгады.

Республиканың шкоаларының доозучулары! Кызылдуу башкы институту силерни манап турар. Анык салгаларың кижиздеринге бараан болур улуг күөдөп болу-нарда, биске көп өөрөнөңер. Башкының мергезилиңиң илал бердигиң дээрлериниң дээрени шилеп алырныга силер биске дузалар, эртем доозучулар.

Р. БЕГЗИ,
Өөрдилге-эртем ажалыңың талазы-биле проректор, педагогика эртемнеринин кандидат, доцент.

Бо чурукта Кызылдуу башкы институтунун төгү-дүмдүн факультетинин 5-ки курсуның студенттери (солгадан тараптан) Монгуш ДАДАР, А. КАРА-МОНГУШ, Феня МОНГУШ олар-дыр. Удаас олар институтту доосканың дипломун холга алган, башкылары-биле районнарже хал чоруттар.

— Дээди эртемни берген институттундан, башкыларымдан, беш чыл дүргүзүңдө кады өөренип, чурттал келген шөрүндөң чарым чорур берге-ле-дыр. Ычала-даа бисте шкоалар, хой-хой өөреникчилер манап турар деп чүвени эки билер бис. Анык салгаларың эртем билгизге өөрдөп, кижиздери дөш бугу күжүвүстү, билиштин харам чокка бараалгадып ажалдары бистерин кузгалың болур — деп, Кара-Монгуш чусаалааш, гитарга ыңдыналдыр ойна берди.

Студенттер өөрдилгеден хостуг шаптарың ырым, музыкага үдеттириң алган, ойнап хөгжүдүңгө чөчүңгө өөренип калганар. Шынчыл, студент амьдырдыг хөгжүгү, солун джирге-ле чыл.

С. ФЕОКТИСТОВТУН фотолары.

Кызылдуу башкы институту

1952 чылда 2 чыл хуусаалыг Кызылдуу күрүңнүн башкы институту организастанып тургустунгаш, 1956 чылда педагогика институту кылдыр эде тургустунган. Бо эртен 15 чылдың дүргүзүңдө ук институт Тываның эртем-культуразын хөгжүдеринге, ылангыя дээди эртемниң башкы кадрларын белеткээринге улуг рольду ойнап келген. Институттун бодунга өөренип тургаш, 422 кижиге, бот-өөрдилге-биле 638 кижиге дээди эртемни чедип алган, ычнаарга долу эвес дээди эртемниң дипломун 671 кижиге алган. Ам институтта 484 студенттер өөренип, оларның 34-тү күрүңе экзаменерин дужаап турар. Тываның яңы-бүрү ажалы-агы болгаш культура албан черлеринде

ажыдап турар 887 бот-өөрдилгелиг студенттерден 47 кижиге дээди эртемни чедип алыр дээш, база-ла экзаменер дужаап турар. Институттун элээн хой доозучулары Москвага болгаш Ленинградка чокку үелерде эртем аттарын камгалап алырлар.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга институттун башкылар коллективни төлөтпү ужуражыр дээш, амгы үеде күженишкениң ажалдап турар. Кызылдуу күрүңнүн башкы институтунун чорудуп турар өөрдилге-кижижилгелиг ажалдарының чамдык талаларын «Шынның», номчукчуларыңа танымтылары-биле бо арыны организастап үндүрдүвүс.

Бо хүнерде институттун экзаменер, зачеттар хай-нышының чоруп турар. ЧУРУКТА: институтту доозуп үнер Зина Донган күрү-не комиссияның кежигүнеринге экзамен дужаап олурары.

Берге-даа бол, солун

Институттун физика-математика факультетинин чаа өөрдилге чылыңа өн-не хой студенттеринин факультет алаар. Оң лабораторияларыңа 250 студент өөренер. Амгы үең кижиге төрелетениң хөгжүдөзүнө физиканың кайтамчык чедипкиниң улуг ортуки ажалды турар. Математиктиң аргалар кижиге төрелетениң угаан-болалыңың бугу алдырларың сийнип кирген. Анык өскениң ол эртемге хандыкчымы турарың ужуру-даа ында.

Кызылдуу башкы институтунун физика-математика факультетинде эки дериттинген беш лаборатория бар. Чыл санында-ла муң-муң рубль ортектиг чаа приборлар нежеп турар. Оптика лабораториязы чокку үеде квантыг генератору (лазерни), а тускай практикум лабораториязы — чавыс энергияларның кезектерин шынчылээр тургузушкун алыр. Электро-радиотехника лабораториязы амгы үең приборлары-биле долу хандыгыңа деп болур.

Бистин факультеттин студенттеринин кол-ла сорулгазы болза амгы үең физикамы эки шынчылды алдыр эвес, харын өөреникчилерге бижыг билгичи бээр.

Физик — бидилги хол, херек прибору боду эште билер кижиге-дир. Ындыг ажалдырны студенттер институттун мастерскаяларыңа кылып турар. Өөрдилге программалар улуг-даа болза чамдык студенттер эртем ажалын бешин кылып агап турарлар. Чижээ, бо өөрдилге чылыңда студенттер Космогоров, Чернов, Панычев олар Эртеней Шур-оолдун удуртулгалы-биле чугу-ла болгаш солун ажалды кылган.

Институттун эки дээр доозучуларыңа аңа ажалдырны-биле болгаш аспирантурага өөрдире-биле арттырып ап турар.

Физика-математика факультетинде өөренип берге-даа бол, солун. Ортумак школар доозучуларыңың физика-математика факультетинде хой-биле кирип турарыңың чылдагыңа-даа ында.

С. ХОРОШАВИН,
Физика кафедрасының эргеленчиги, доцент, педагогика эртемнеринин кандидаты.

БИОЛОГИЯ БОЛГАШ ХИМИЯ

Кызылдуу башкы институтунун биология болгаш химия факультетинин 1963 чылда организастап тургускан. Бо дээр институтта эң анык факультеттеринин бирээси.

Баштайгы үеде факультеттин баазаны багай турганышын. Ам ында эвес. Мурнунда бугу декларларын болгаш лаборатория ажалдарын чаңгыс аудиторияга эрттирип турган болза, ам химияның 1, биологияның 2 кабинетти болгаш биология музейи бар. Ук факультетте дүрүм болгаш бот-өөрдилгеге 170 ажал студенттер өөренип турар. Чыл келген турдун-на, биске чаа-чаа өөрдилге херекселери четири-биле нежеп турар болгаш студенттер кабинеттерин бидилиңи-биле дерип турарлар.

Биология болгаш химия факультетин бистин калбак Төрөн чурт-вустун дээди өөрдилге черлерин дооскан анык, национал тыва кадрлар башкылар турар. Оларын силерге

танымтыраң: зоология башкымы — Лилия Кыргысоева Аракчаа (декан) Москваның ветеринария Академиязын дооскан, ботаника башкымы — Долуа Дмитриевна Сарбаа — Москва Университетинин биология факультетинин доозучузу Ойдуң Ондарович Бартан химияны башкылар турар. Ол — бо чылдың химия эртемнеринин кандидаты деп атты чедип алган. Биология методиказының башкымы Нина Николаевна Данилова эртем алың чедип алдыр-биле диссертацияны бижип турар.

Факультеттин студенттери институттун хой-нигичи амьдыралыңа иденкилгич кирип турарлар. Дыга хой спортчулар, ылангыя хол бөмбүкчүлери чүгел институттун эвес, харын республиканың спортчу алдарын камгаларыңа кирип турар. Люба Демкина, Галина Грудникова, Галина Араптан, Тамара Оюн болгаш Байырмаа Санчай олар наймыс-ла-

дыңа «Чечек» деп ансамблиниң составыңа кирип, бо чылдың дөшкөргө айы-биле Новосибирскиге болгаш бот-тымың уран чүүл көрүлгезинин лауреатары болганар.

Факультеттин студенттери чыгы өөрдилге практиказы республиканың бойдус чурмаалдыг черлеринге барып эрттирип, оң динг амьтанары болгаш үнүш-бойдузу-биле танымчыл, келер үедеги ажалыңа байлак мергезилди чедип алдылар, эртем ажалы кыларыңың арга-дуржулгаларың чедип ап турар.

Чүгел биология болгаш химияга ынак, аңа боттарын долуу-биле бердигин кижилер биске өөренип ужу-рлуг, Ындыг аныклар республиканың шкоаларында хой, бистин эжинисе ажык, уруглар.

С. ЧОКСУМ,
биология болгаш химия кафедрасының эргеленчиги.

Күзеливис боттанган

1962 чылда кирериниң экзаменни дужааган, башкы институтуңа өөрүм-биле калы кирдим. «Сурааның тывар, сорулаанымыс ам бо хүнерде боттанган. Өөренип киргениңден бээр беш чылдар бидирбей эртин тур. Институтту доозуп үнөрияң баштайгы күрүңе экзаменерин база дужаап алдымыс.

Келер үеңиң анык салгалы-ларын өөрдир болгаш коммунисттиг арга кижизинде сорулганы боду-вусту мурнувуста салган бис. Мээң өөрүм республиканың аңгы-аңгы булдурлардан келгелен. Беш чыл дүргүзүңдө калы өөренип келгеш, арамыска бижыг найрадылгач, чангыс неңиң уруглары деп апардымыс.

Мен Таали ортумак школяны эки дооскаш, институтка кирдим. Эң-не баштай ужу айтып өөрдөп эрчим башкыларымың утпай чор мен. Бирги класска мээң башкы Витаали Эртенейичи Очур-оол дээш өске-даа башкыларыма өөвүшкүңүң өстөрүн сөгкөксөп мен. Мени эртем-билгичте өөрдүп, ортуки айтыккан улус — мээң башкыларым. Ычангаш, мен болум база оларын дөшөп, башкының профессияны шилип алдым.

Бирги экзаменни чедипкиниң дужаалымыс. Өөрдилгеге, хой-нигичи ажалыңа тергинер бистин ара-

выста хой. Оларга төгү-дүм факультетинде Монгуш Спрын, Монгуш Оссур-оол, Нина Ховалыг, физика-математика факультетинин Келиноо Кара-оол, Эртеней Шур-оол хамдаржыр.

Бистин мурнувуста ам кол сору-га болза артка экзаменерин чедипкиниң дужааган, республиканың шкоаларыңа ажалдап кирип-тери. Бижиге бугуруу сорулганы анык билер. Совет эрге-чагырганың алдарың 50 чыл оюнуңуң бугу-дүзүңдө совет башкыларың олу-руунга кирип, күш-ажылыч оруву-вугу эгелери биске аас-кежи-тир. Оң бугу доозучулар биске улам эңи ажалдарын даандырып турар-даа.

Коммунисттиг партияны болгаш Совет чактың аңа салгы салымчыныга өөрүп четтиришкиниң илет-реттишпаан, биске бижыг билгичи берген. Башкы ажалыңың дөшөп өөрүнчө үлөп кирип башкыларымыс: А. С. Мазуревская, Е. Б. Салымаа, К. Х. Ортуга, Ш. Ч. Сат, Н. Т. Ковалева, Х. С. Алдыноо болгаш өске-даа бугу башкыларга четтирдиңиз деп доозучулар-ның мурнундан сөгкөп тур мен. Башкыларымың илетелин долуу-биле шынчылдар бис.

Ш. САЛЧАН,
төгү-дүм факультетинин доозучузу.

Студентинин шүлүү

Тайбын иште дайынчы мен

Сылдысты дээр, херелдиг хүн адаан орта Чыргал кезинин, ажал-ижин тыпсын дээштин, Амы-тынын дайын өртү албайн дээш, Авам күжүр Тыва черге мени төрөөн, Дарызыг ыш өкпөже кирип тынмадым-даа, Айдыс чыттыг арыг агаар тыныжым ол, Аштап-суксап, элбер-самдар чорбадым-даа,

Арынымдан хүлүмзүрүг дүшөй чоруу, Ие-чурт дээш, ынаам кыс дээш дайын-чаага Иизг ханым төгүлүже согушпаан бол, Тайбың ижим хостуг шөлөөн кылып турар, Дайыңа удур демиселе дайынчы мен. А. ДАРЖАЙ,
төгү-дүм факультетинин 2-ги курузуңуң студентизи.

Спортка ынакшыл

Студенттер — чүгүн-дөм мурнунда аныклар болгай. А бугу-дүм-аңгыктар күш-культура болгаш спорттук өнөрчөдөрлөрүң, өскелерге үлө-гер-чижек. Чогуна он оң ужурунда бистин студенттеринин хостуг шаптарында чүгү кылып турарын студенттеринин хүрээлениңге чаа неже-р кижилерге хамарыштыр чугалаккадым.

Спорт — бисте хуңдуу, спортчулар база. Институтта спортчу амьдырал хой таламың чүгел болганда он чүгел чамдыктарыңа доштай. Чыл бугу-дөм спорттук элээн кам хевирлеринге спорткамадаларың эрттирип турар бис. Өөрдилге чылыңың бугу дүргүзүңдө институттун өөрдилге болуктери, курстар болгаш факультеттер спорткамадалың чөм-пону деп атты чедип алыр дээш демиселеди чорудуп турар. Спорткама-дал баскетбол, хол бөмбүк, чык атлетика, хаак, боодага, шындыраа, национал хурт болгаш чаа-сугун алдарыңың талазы-биле болуп турар.

Спорткамадала бугу студенттер кирип турар. Спорттук чүгел чаңгыс хевирин эвес, харын хой-хой хевирлерге кирип турар студенттер бар. Бир эвес моң мурнунда спорт-биле кичилдөвөй чораян кижилер бар болза, олар аны-бүрү хевирин спортчу секцияларыңа кичилдө-лөп турар. Ол секцияларың белик мергезилдиг тренерлар удуртуп турар болгаш эки спортчулар бешин аңаа көп, боттарының спортчу мергезил-ин улам бидип турар.

Баскетболчулар В. Сидоров, Э. Сотна, В. Иванова, хол бөмбүкчүлери В. Шариков, Д. Тавлов, Л. Пеструшина, чык аялтовер В. Бровнов, И. Мо-лодий, хаакчылар В. Рубцов, И. Сулин, Г. Казыкина, Л. Валдикина, мө-гелер О. Ортездор, О. Момбулуң база өскелер-даа бистин чоргаарларымыс. Олар институттун спортчу алдарыңа аңаа республиканың алдары-ның зона маргылдарыңа камгалап келген.

Маргылдарың массалык кайдыгы? Маңаа хамарыларда 15 деп санын адаарга-ла четир боор. 15 дээр, чижээ, баскетбол маргылдарыңа уругларың болгаш оолдарың 15-16 көмөвалдары кирип турар дөш ол-дур. Бо сандан ойнакчыларың санын тип алыр берге эвес ыш-кажы.

Оон ийниң чаңчыл болган байыраалдар база эртин чорут. Чижээ, кы-жын — хаактын, чайын — чык атлетиканың болгаш спорттук национал хевирлерин байырлардыр болуп турар. Тилектик командаларымы болгаш тур-тус кижилерин Хуңдуу бижиктер болгаш ортектиг чүгүлдер-биле шаңаап турар. Маргылдарга тилектиң кижилерин аттарын инсти-туттун чемпионнар самбырамыңа кирип бижип турар.

Институтта спорттук эки ала, четир санымы спорт херекселери болгаш хестери бар. Хоорай стадионуңуң, азы хоорай кидимиче коны-лел, азы хаактап чоруксар болуңураа, суббота болгаш воскресенье хү-неринде институттун баазаныңда херекелен чүгүлдериниң ап болур.

Институтка өөренип тургаш, чедип алмырлар кол мергезилден, чи-жээ, литература, биология, математика болгаш оон-даа аңыда силер хой-нигичи мергезилиңиң факультетинде база өөренип болуруңарыңа саяалдан тур мен. «Күш-дамыр кижизилгелен» деп мергезилден дугайы чугалайың. «1-8» класстарга күш-дамыр кижизилгелен» деп янни мергезилден факультетинде ам ийи чыл улаштыр ажалдан турар. Ычангаш силер кол мергезилдерден аңыда 1-8 класстарга күш-чүгүлгө башкылар болур ийги мергезилди кичээл чедип ап болур силер. Аңаа үпү чыл өөренип, а калкан күрүңе экзаменни дужаап турган, бо талазы-биле тускай шыныгытаны алыр. Күш-дамыр кижизилгелен-нин талазы-биле баштайгы доозучулар бо чылың үтөр.

Спортчу кезелериң эрттериң база чамдык болган. Бо чылың хөг-жүдөриң болгаш тымыгыларыңың кылуң «ХТК» деп спортчу кезелери эрттериң бис. Адак соонда чугалап калр дөш чүгүл мындамың: бир эвес өөрдилге чылыңың соонда артың каларың болуңураа институттун спорт-кадыкшыга лагеринге дыштынып болур силер. Ычангаш бистин институтте моорал келчир, өңүңтер!

В. НАСИДНИКОВ,
күш-культура башкымы.

Кызылдуу күрүңнүн башкы институтунда башкыларының болгаш эртем-шынчылдың ажалын харымлап турар кафедраларың бироза — тыва дыл болгаш литература кафедрасы болур.

Кафедраның башкылары тыва школяны IV—X класстарыга төрөн дил биле литерату-ра башкылар кадрларын белеткен турар.

Кафедрада дээди эртемниң, улуг дуржулгалыг башкылар бар. Оларга дил эртемнеринин кандидаты А. Ч. Кунаа, педагогика эртемнеринин кандидаты, институттун ректору Х. С. Алдыноо, хоочун башкылар К. Х. Орту, Е. Б. Салымаа болгаш өскелер-даа хамдаржыр. Тыва дыл болгаш литература башкылары дил эртемниң чедипкиниң даялган, боттары шынчыл ажалдыр чорудуп турар.

Институтта тыва дыл талазы-биле элээн хой эртемнерин башкылар турар тыва дылдың норма-дыг грамматикасы, амгы тыва литературтук дыл, тыва дылдың төгүзү болгаш диалектологиясы, эртеги түрк дыл, тыва дылдың шынчыл келген-ниң төгүзү, тыва улустун аас чогаалы (фольклор), тыва литература, 5—8 класстарга төрөн дылды башкыларының методикасы, тыва литература методикасы дөш өске-даа эртемнер. Оң-биле кады чыл санында-ла язым-бүрү «Тыва шүдүк чогаалы». «Түрк дылдарың дөшкөчө грамматикасы». «Түркология киринде» болгаш өскө-даа тускай курстарын студенттер динчип келген.

Башкылары-биле чергелештир бистин башкыларымыс эртем-шынчыл ажалдыр күжө-

Тыва дыл, литература кафедрасы

шуту-ла боду кирип келген. Чадаананың № 1 ортумак школяның башкылары М. Салчак, М. Ооржак олар база-ла төрөн дил биле литерату-раны эки башкылар турар. Оске-даа хой муриа-чы башкылары адал болур.

Төрөн дыл болгаш литература башкыларын белеткээринге институтта чыл санында ажалдап турар тыва дил эртемниң, төрөн литерату-рын болгаш мурнуу улуг ужу-дуалыг. Болгумерге студенттер дил эртемниң хамарышпаан кол-кол айтырылгалар-биле танымчыл болгаш тыва дылга литературага хамарышпаан шынчыл ажалды чорудуп турар. Чижээ, алдыга, чокта чаа боор эртемни институттун эртем-теоретиктиг конференцияныга студент Куулар Аңымаа «Тыва баскалар» деп, Монгуш Оссур-оол «С. А. Сарыг-оолдун «Аңгы-оолдун тоожузу» деп чогаалында тыва улустун чаңчыларды» деп илет-келерин кылган. Эртен чылың Куулар Черик-оолдун «Монгуш Кенин-Лонсенин шүдүктери» деп ажалы институтка студенттеринин аразы-н чарлаан конкурса бирги черин алган болгаш авторун ортектиг белек-биле шаңаан.

Чыл санында-ла башкыларың болгаш студенттериниң киркилгези-биле эртем-шынчыл эспецияларың организастап турар. Оң түңдө-дүңдө башкыларың база студенттериниң элээн

хой ажалдырны парагылаан, ол ажалдарда тыва аас чогаалыңың база тыва дылдың диалекти-лериниң дугайын бижээн. Тыва дыл талазы-биле доосканнардан эртем амьдыкчылары база үнү-лөөн. Тыва дыл, литература болгаш төгүзүңүң эртем-шынчыл институттун эртем ажалдыкчы-мы Я. Ш. Херекс, педагогика эртемнеринин академияның национал школар институтунда аспирант К. Д. Семчиг, бистин институттун башкымы А. К. Ондар, башкылар билиг бидир институттун амьдыкчымы Н. Конгар, Ленин-градта Куртениң Гершен аттыг башкы инсти-тутунда аспирант Салчак Кизма олар педисти-тутту тыва дыл талазы-биле дооскан. Институт-та тыва дыл ийинде бар. Ында бугу-ле түрү дилдер дугайында кол-кол ажалдар чылдыган.

Чүгел түрү дилдер дугайында эвес, харын ий-ти дыл эртемниң хамарышпаан ховар номнар-ны мында чыган. Институттун библиотекамы дил эртемниң хамарышпаан литература-биле черле бай.

Тыва дыл, литература кафедрасы темалыг кезелерин хой удаа эрттиргизээн. «Алдан-ма-дырларын тура халымкыныңың 80 чыл оюну», тыва аас чогаалының кезелерин, бидирип Тыва чогаалчылар С. Сарыг-оол, М. Кенин-Лонсаң болгаш өскелерин-даа чогаалдарыңа

тураскалган номчукчулар конференцияларын эрттиргизээн. Моон соңгаар-даа илгич кезээ-лерин удам солун, хамы ужу-уткалыг кылдыр эрттирер.

Кафедраның мурнунда түрүн турар сорулгалар ам-даа хой дээр бидирер. О

ОЛАРГА МӨНГӨ ТУРАСКААЛДЫ ТУРГУЗАР

Ада-чурттуу Улут дайынында тыя эки-турачыларын киришкен Тыванын төгүзүндө эки-не мадырды артына кырып, Илди турбузе, сөөгү үгө чедир оларнын дугайында бижитинген эвөөс саннын уурук-суурук материалдардан аңгыда тодарагай улут ажил чок болуп турар. Мыа бо кыска чууду номчуучуларга бараалгаттышаан, бистин араыста чурттан чоруур эки-турачыларын, дайын шөлүгө мадырды-биле олгенирнин дөрүктөрүндө болган ортем ажилдакчыларын тыя эки-турачыларнын дугайында хойну билип алып сорууда-биле чаа ажилдарын, сартышкыларын бижирин кыйгырып тур мен.

Эки-турачыларнын тулчул чоранындан бээр чээрби үш-ле чыл эртен болгай. Дайынга чеже тыя ва кизи олгенил, олар кымнарыл деп чувени безин билбейси ол айтырже кичээгэй салырын неген турар.

Ам архив документтеринге үндөйлөш, эки-турачылар дугайын билир шам-биле номчуучуларга чугаалап бериксе-дир мен.

1943 чылдын май чээрбиде 11 тыя танкистер болган ол-да чылдын сентябрь бээрде 207 тыя эки-турачылар дайынче чорупканар.

«Эргим хундугт ада-иелер, аки-дунмалар, дөргүл-төрелдер, угба-дунмалар шуптунарга бодумну эң сөөгү кызыл-шеригжи, фронтучу байырымы чедирди! Хундугт ха-дунма, ада-ие силернин багай олгуар мен Төрөн чурттуң херээ даш, силернин херөөр даш, алдардыг Кызыл Шериге ам 2—3 хонгам командирлер, дайынчылар-биле калы чорутар деп тур мен... Мен че сагыш салган, хой чүве болган херек чок. Бодунарнын ажил-айгырарны эки сайырадың, хостут-шөлөң, чыркы-чаагай чурт-турарга эки амдырадыг чурттан чоруурларга катан идгезейин...

Бистин сумунун оодарындан Мунзук, Мезя-оол, Улут-Шыр суглар боттарыныстын анык эшөрүвүс-биле алыттын чорутарында ээнигиде белен тур бис».

Бо болза Ада-чурттуң дайынын шөлүгө мадырамы-биле олгени эки-турачы Тулш Севец-оолдун ада-иезинге чоруткан сөөгү чагазындан үзүндү-дур. Ук чага эки-турачы бурзунун хөбүнү кончуг тода илередиң турар.

1943 чылдын сентябрь бээрде 11 шак үезинде кызыл туктар болган лозундар-биле каастап каан машиналарга эки-турачылар олурупканар. Он чап-чалы кыстардан болган ол-ла хире хар назыны дөгү берген кижилерден аңгалары — дөгере 19—22 хардыг, от-көс дег нийл тура-сорукут оолдар. Оларнын ынак командири капитан Кечил-оолдун ол үезин чуртун кизи көрөш, кайгай бээр: мындыг анык эр та кажан-чеген Тамбов училищезин дооупту мыйнап, кажан-чеген Москвада офицерлерин даяла школазын доосту мыйнап!

Борбак-хаакка эки-турачылар кымгаар өртип турда, астава начальниги оларга мынча дээн: — Саан дагыларнын эилерди, бедик жудуушкуну силерге күзедим!

Тыя эки-турачылар сентябрь 8-те Абакандан поезиде олурупкан, ол-ла айнын 25-те Муром хоорайга келгенер. Орукка кел чорда, бир кизи чиккен. Ол кымыл? Бидинмес. Артан 206 кизи 362 дугаарлыг курларда турар адыгы кекетин составынга кирген. Адаа он хонгам, тыя эки-турачылар октябрь 5-те Ковров хоорайга чедип келгенер. Курлавырда турар ийи дугаар алытыг бригадалын составына кирген, олар ийи ай хуусаалыг өвредиле программанын эртин эгелөөнер.

Чамдык кезээрде тыя эки-турачылар совет дайынчыларга концерт бараалгадып, боттарынын

ыр-шоорга, оюн-тоглаага ынаан көргүзүп турганар.

Программаны кыска үе иштинде ишгезип алгаш, тыялар ноябрь айнын 21-де дайынга киржири-биле поезиде олурупкан ханнаар. Ковров хоорайга агаар-бодуска тааржып чадаан, аараан ады кизи артып калган. Олар кымнарыл? Ол ады кижиниң бежи оң соонда сөгөш, фронтуче чорупкан. Олар кааа тулчул чораннарыла?

Тыя эки-турачылар Москва хоорайга чедип келгенер, Тыялар СССР-де алычын Енаак, Генерал-майор Шома суглар Москвага өвөенин тургал бүгү тыя студенттерин чыып алгаш, вокзалга уткуп келгенер. Тыя өзү-биле удуур-дедир таакны солчуп, ошажып-чытаакты тургаш, тыя студенттер эки-турачыларын дайынчы орукче чылымы-биле үдөөнер.

Ол-ла айнын 30-де тыя эки-турачылар Беларусиянын Росславль хоорайындан 40 хире километр черде турар Снегиревка деп суурга чедип келгенер. Мында 31-ги гвардейжи алытыг шериг полугу тулчуушкунга киришкеннин соонда дыштанып турган. 31-ги гвардейжи Кубань, Кара-Далай алытыг шериг полугу Украинаның бирги фронтунун 13-ку армиянын 6-ты алытыг шериг корпусунун 8-ки Морозов алытыг дивизиянын составына кирип турган. Ол болза 1919 чылдын август айда тургустунган, алдаржаан, суратыг алытыг шериг дивизия болуп турар. 1943 чылдын январь 8-ки дивизия Валуйки хоорайны хостарына эрес-мадырдыг чоруу даш гвардия атыг чедип алган.

8 дугаар гвардейжи дивизиянын 31 дугаар полугунун составына тыя эки-турачыларын байырладыг байдал-биле хулап алгаш, чыгыгыр моол алытарын туралаанын шиялп алырын чөп-шөрөөн.

Декабрь айнын 15-те полк дайынчы онаалга алгаш, бурун-

гаар шимчеп чорупкан. Оң дөрткү эскадрону — тыялар.

Будун айнын иштинде 31 дугаарлыг полк берге, болган 800 километр узун орукту эркен. Бурун-гаар шимчөөшкни чүгө дүне болуп турган. Полк хундус дыштанып, аты-хөл ажаап, Бель, Вербеж, Любимое, Восход, Борови ки дөн ышкаш он-он суурларын таварып, чөөн чүкөс бар чоран.

1944 чылда час дыка, эрте дүшкен. Чылдын эгезинде Украинанын девискээринге хар эрип, чаас чаап эгезаан. Кара черге дүрбүшкүндөн шанактар урелип, азытар туруп, чамдызын шыдашпанын өлүп чоран.

1944 чылдын январь айнын 15-те полк Украинанын Сердюк деп суурга каап тақтаган.

Бир айнын 25-те командаыла черинде дужаал келген: 8-ки гвардейжи дивизиянын составына дайынчы Ровно болууну тыямынче шүргүп кирген, оң резервилерин болган коммуникацияны узуткаап, Ровно хоорайны хостар.

Полк доран шимчеп чорупкан. Кандыг-даа орук чок болган мылчырай малгагыгы черлер таварып, Селище сууну эртин, январь айнын 30-де полк доктавайн, Деразине суурже хөме таварып кирген.

Дөрткү эскадрондан атакаже бир дугаарында улут лейтенант, Саттын үш дугаар взводу кирген. Оң соо-биле өске взводтар шимчеп келгенер. Дайын миниметтер, пулеметтардан күштүг от адымы туура-даа, 31-ги полктун шүптү дөрт эскадрондарын шүргүп кел-ле чораннар. Эзөөн үе эртенде, немечтер шыдашпай, деушкениер. Бир дугаар тулчуушкуну түнелелинде дөрткү тыя эскадрон 60 азык немечтерин узуткаап болган ийи складты дайынчы булаап алган.

Улут лейтенант Сат, дайынчы Курженей болган өскелер-даа азы мадырды-биле өлгөнер. Деразине тулчуушкунуна Шет, Сува-оол, Даваа, сержант Сундуй-оол суглар кизи бурузу беш-

тен эвөөс өсөс немечтерин узуткаанар.

Февраль айнын 2-де душтекин бир шак үезинде Ровно хоорайны хостар даш тулчуушкуну эгезаан. Ол дээрге мында-ла белен эвес херек болган. Чуд дээрге, Ровно хоорай эжелетирген Украинанын тову апарган, инда Гитлерниң чок дузалакчымы Эрих Кохтун ставкасы бижылаттыган. Немечтерин камгаланыр, халдаар кол күжү — танкылар.

А бистин шеривиске танкылар четпес болган учурунда, оларын алытыг-шериглер солаан.

Артиллерия, миниметтер боолашкыны узуктепип турган. Демир орук станцияны камгалан турган немечтер 31-ги полктун 1-ни болган 4-ку эскадрондарын халдаашкынына шыдашпайн, аткаарлар учурга таварышканар. 4-ку эскадрон бир дугаарында станцияже шаап халдаан. Орай кезже Ровно хоорай бурун-биле бистин шериглер-вистин хөлүгү кирген. Полк командири полковник Ефим Абрамович Попов дөрткү эскадронун командирин капитан Кечил-оол биле бирги эскадронун командири Ахмеджанов Хафиз оларын «мөөн ийи кыдык чалгынаарым» деп адаан. Черешинева, Пахарелеп, Сурмичи, Рачино суурларын полк февраль 6-дан 13-ке чедир хостан. Адак сөзүндө, Дубно хоорайны хостан турда, эгезинде 200 турган тыялардан сөөгүндө эвөөс кизи артып каарга, командаыла чери март айнын 10-да бүгү эметкеш сөгөн, дигир артан тыяларын Ковров хоорайже дыштандырып чоруур деп шиттир хулап алган.

31-ги полктун дайынчы дептеринде мынча деп каан: «Тыя эки-турачылар чоры баарга, бистин полугуусу өскүсүрүп, ээнир-реп кады». Полктун командирлерин болган дайынчыларын Ярославичи суурдан март айнын 10-да тыяларын чылымы-биле үеп чоруткан.

Дыштанып, сегип, шаннал ха-

мылазын алгаш, эки-турачылар төрө Тыванын май айнын 28-те кезээкиниң 10 шакта Ковров хоорайдан ханнаар.

Госпиталяга чыткан чамдык тыялар улаштыр тулчул чорып баргылаан. Чижээ, 31-ги полк 1944 чылдын март айнын 14-те Боярка деп суурга турда госпитальдан Чамарын биле Паву чедип келдирге, тыя эки-турачылар чорып барган болган. Март айны сөөлдүредир Львов областын Пониково деп сууну хостап тура, олар ийилзэн балыглатканар. Апрель айнын 17-де 31-ги полк Подкамнен деп суурга турда, госпитальдан тос тыялар келген. Оларын аттары: Чуадум, Достай-оол, Ойдулаа, Дажысан, Мадыр-оол, Чылбак, Даваа, Чамыла, Пола.

Апрель айнын төңүзүндө 31-ги полк Чехословакиянын девискээринге чедер берген. Сөөлдүредир ол полкка чүгө чалгыс тыя кизи артан. Оң ат, фамилиязы — Оюн Кара-оол. Ол болза тилелде хундуге чедир, мырааны ону ажыр 31-ги полкка турган. 1945 чылдын 8 айнын сестик хундуге Ремель деп суурга полку таралдыккан. Оң аты-хөлүн Ровно областың кезже ажил-агыбанын ажалгаары-биле берипке, а кижилерин аны-яны шериг кезектеринче чоруткулданып.

Оюн Кара-оол 37-ти механикастаттыганын полкка шилчитирген. Немеш-фашисттер эжелектерге удуур эрес-мадырдыг тулушканы дээр Оюн Кара-оол «Кызыл Сылдыс» ордени-биле шаңнаткан.

29-ку гвардейжи алытыг шериг полугунче азып чедер берген, будун взодтук тыңын камгалан алган Оюн Сегини канчар барганал? Гвардейжи ат тываскы дадыга кирбейн барган агитатор Чуржапайнын огу Оюн Сотпа, Х. П. Балчат, Тулш Улут-Шыр, Тулш Мунзук сугларын салымы кандыг болганал? Милитаристи Япония-биле дайынче бар чыткан тыя эки-турачы кымыл? Мээн мынча хой айтырарлар

салып турарым ужуру бидинтир боор. Дайынга киржин чоран эки-турачыларын Кызылга бир катан чыып алып арга турган болза, шүптү чүве илереттине бээр ийик. Биске, мылгыя өзү олтур салгакчыларга, бо бутуну мык билири улут дузалыг. Эки-турачылар — бистин чоргаралымыс.

Ийи дайынчы Кызыл Тук болган Республик орденнери-биле шаңнаткан тыя эки-турачыларын ынак командири Кечил-оолдун хөөрү Кызылда. Оң кыры-биле машиналар маңнап эртер чыгаан. Илдиң байдалы дүрген эдери күзөңгү.

Кечил-оолга Совет Эвилелинин Мадыры деп аты тыпсыры-биле кирген бижикти Курене архивиниң ажилдакчылары илеп турарлар. Болган болш дивизия командирилериниң илди бижикти кирдирис дээн чагаалары архивге чедер берген. Сөөлдүредир ол полкка чүгө чалгыс тыя кизи артан. Оң ат, фамилиязы — Оюн Кара-оол. Ол болза тилелде хундуге чедир, мырааны ону ажыр 31-ги полкка турган. 1945 чылдын 8 айнын сестик хундуге Ремель деп суурга полку таралдыккан. Оң аты-хөлүн Ровно областың кезже ажил-агыбанын ажалгаары-биле берипке, а кижилерин аны-яны шериг кезектеринче чоруткулданып.

Оюн Кара-оол 37-ти механикастаттыганын полкка шилчитирген. Немеш-фашисттер эжелектерге удуур эрес-мадырдыг тулушканы дээр Оюн Кара-оол «Кызыл Сылдыс» ордени-биле шаңнаткан.

29-ку гвардейжи алытыг шериг полугунче азып чедер берген, будун взодтук тыңын камгалан алган Оюн Сегини канчар барганал? Гвардейжи ат тываскы дадыга кирбейн барган агитатор Чуржапайнын огу Оюн Сотпа, Х. П. Балчат, Тулш Улут-Шыр, Тулш Мунзук сугларын салымы кандыг болганал? Милитаристи Япония-биле дайынче бар чыткан тыя эки-турачы кымыл? Мээн мынча хой айтырарлар

Оюн КОДУР-ООЛ.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХУННЕРДЕ ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

СОВЕТ КОСМОНАВТЫГА АЛДАР КЫЛДЫР

ПАРИЖ. (СЭТА). Трапп хоорайнын (Парижтин чогу) улутпур району-нуң кол нудумчуларынын бирээзин моон солгаар Владимир Комаров кудумчуу деп адаар.

Ол болушкунга бараан болдурган байырладыг өзүлаашкыны СССР-нин Францияда элчини В. А. Зорин, совет космонавт К. Фоктистов биле П. Белье, а О ышкаш Франциянын Коммунисттик партиянын ын-да федерациянын төлөөкчилери олурушкан.

ВДР-НИҢ АГААРЫНГА ДУЖУР АТНАН

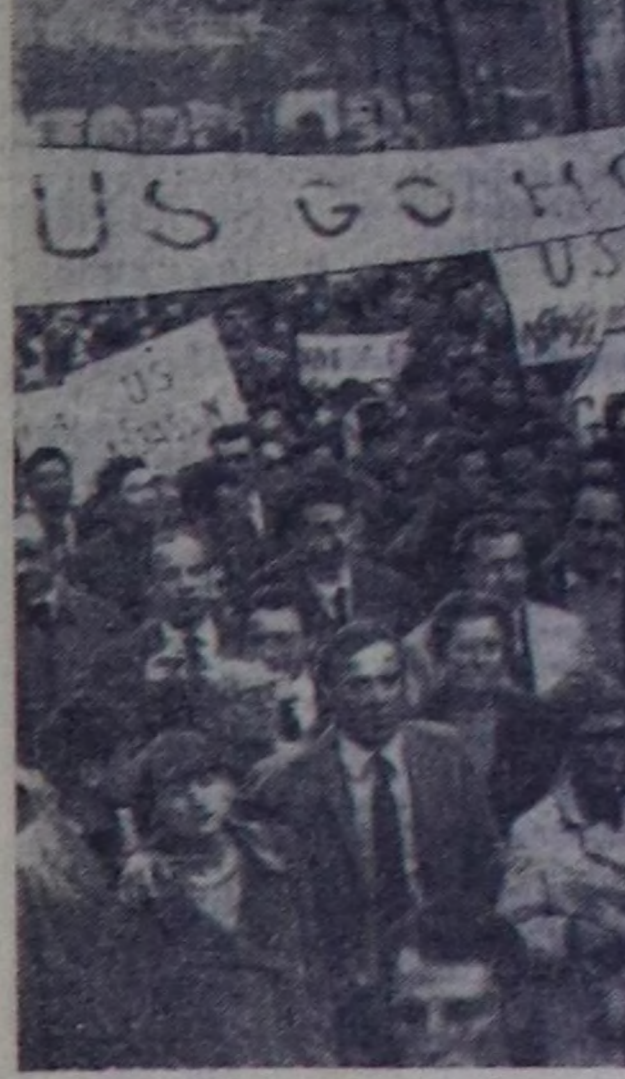
ХАНОЙ. Вьетнам улус армиязынын агаардан халдаашкына удуур камгаланынч кезеттери июнь 1-де АКШ-тын удуучуу чок разведка самолёду Ханойнун агаарына дужур атнан.

Тодартынган медээлер-биле алырга, ВДР-нин девискээринин агаарына дужур атнан америк самолёттарнын нийти саны 1.989 болган. (СЭТА).

КАР-НЫҢ ТӨЛӨӨЛЕРИНИ ИРАКТА ЧУГААЛАЖЫШКЫННАРЫ

БАГДАД. (СЭТА). КАР-нын ораалчык президентин Закария Мохн эдди баштаан КАР-нын төлөөлери Ирактын президентин Абдель Рахман Ареф баштаан ирак төлөөлери-биле чугаалажышкынаары дооскан. Болдунуң ботур атресиянын ойтур шаары-биле кады ала чогуур хемчегер-ниц айтыртыларынч талазы-биле бот-бодун бичир чорук политиктиг болган экономикагы айтыртыларынч талазы-биле чугаалажышкынаарга чедип адынган деп, Багдад ридюзу дыңнаткан.

КАР-нын төлөөлери Дамаскияго үнүшкен. Аэропортка КАР-нын төлөөлери баштын Закария Мохн эд-Динниң медээлээни: Ирактын удуучулары-биле чугаалажышкынаарга эки түнөөлөр чедип адынган.

ПАРИЖ. АКШ-тын Вьетнама дайынына удуур тай-бың талапчыларынын массалык чысылаз Франциянын найсылыгына болган. Шатле шел-биле болган оң чогууда нудумчулар-биле 15 муң хире чысылаачылар эртен.

Тунистин национал байырлары

ТУНИС. СЭТА-нын корреспондентизи А. Токаревич дамчыдып турары болза:

Июнь 1-де тунис улус бодунун национал байырлары—тиилелениң хунун демделеп эртинген. Бодунун хамаарышпас чоруу даш демселге тиилелениң үезинде бээр тунис улус боттук чедишкенирнин чедип алган. Улутпурин кол адырлары, энергетика, транспорт, харылааа национализастаттыган. Даштыкы капиталдын ажил-чорудулганын кызыгаарлаан. Чуртта бүдүрүлгенин нийти хемчээли ийи ажыг катан көвүдээ. Тунисте бүдүрүлгенин чаа адырлары тургустунган. Амгы үениң техниказы-биле дерзэн улут бүдүрүлгелерни туткан. Нефть арыглар заводту, металлургия комбинатын, металл ажилдап кылыр заводту болгаш өске-даа хой бүдүрүлгелерни тудуп, ажил-алга кириген.

Көдээ ажил-агыбнын көдүрүшкүнүнүн база бир кол аргасы болза чуртка кооператив шимчээшкенин хөгжүдери болуп дээрзин Тунистин чазаа санап турар.

Сөөлүг чеди чылдарнын дургузунда чуртка кооперативтерниң саны барык 8 катан көвүдээ.

Тунистин хамаарышпас национал экономикаын хөгжүдеринге улут дузаламчыны Совет Эвилели болгаш социалисттик өске-даа чурттар көргүзүп турар. Тунисте совет дузаламчыны кандыг-даа политиктиг болгаш өске-даа негелделер чокка, бот-боттарынын эрге-ажыктарына үндөйлөш тысып турар дээрзин тунис парлалга демделгээн.

Совет-тунис садыгнын хемчээли соксаал чокка өзүп турар. Узун хуусаалыг садыг дугуржулганын үндөйлөш, Совет Эвилели Тунистин дашкаар үндүреринге чаңчыл болган барааннарын садып ап, бодунун ээлчээнде Тунисти машина болгаш дериг, дилиг материалдары, эм аймаа, химиктиг барааннар-биле хандырып турар. Совет Эвилелинин Тунис-биле харылзаалары база быжыгып турар.

СУЗ КАНАЛЫНДА АНТИАМЕРИКАНЧЫ ЧЫСКААЛ

КАИР. (СЭТА). «Интрепид» дээр америк авианосец Кызыл далайже баары-биле Суз каналына июнь бирде чедип келген. Авианосецтин каналга чедип келгенин Порт-Саидте порт ажилдакчыларынын антиамериканчы килеңкешкенин чыскаалы болдурган.

Каналдын бүгү дүртүг дургаар оң ийи талазында турган чүс-чүс кижилер израиль дайынчыларынч агрессин политиканынга АКШ-тын эмээржилгенин буруу шапкан лозуннарын салып турган.

ВИЛЬСОН КАНАДА, АКШ-ЧЕ УНУПКЕН

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританиянын премьер-министри Гарольд Вильсон Канаданын премьер-инирсон-биле удуражыр даш албанын аян-чоруун кылдып, июнь 1-де Оттаваже үнүшкен. Оң дараазында Вильсон Вашингтонга баар болган АКШ-тын президентини Джонсон-биле чугаалажышкыны кылдып турар.

Оларынч чугаалажышкынаарынч кол айтыртылар болза Чоокку Чөөн чүкте байдал болуп боор дээрзин бодап турар.

Даштыкы парлалганын допчулалы

Уругларын камгаларынын делегей хунун депшилгениг бүгү парлалга демделгээн. Ол хунге чүдүдери, делегерге репортажтары бараан болдурган.

Социалисттик чурттары парлалгазы ол чурттарда Октябрьнын 50 чыл юбилейинге делегерге белеткелдиң дугайын херечилең турар материалдарын парлап үндүрген.

«Профвеледеринге Октябрьнын салдары деп темалыг семинарын Прагада эгезаан дээрзин чехослова солуннар демделген турар. Чехословакиянын Эртемнер академиязынч Октябрь революциянын 50 чыл оюнга алдар кылдыр ортаңдашпап турар конференцияларынч болган семинарларын дугайын солуннар база дыңнаткан.

Болгар журналистериниң үшкү съездизиниң бодунун ажилы дооскан дугайын Софийын солуннары тодарагы-биле дыңнадып турар. Съездиниң ажилынын ажил-ишчи болган чогадыкчы байдалга эртенки солуннар демделгээн.

Даштыкы солуннар боттарынын соксаал чок кичээгенин Чоокку Чөөн чүкте байдалче көргүдүрерин үргүчүлөшкөн. Барыны таламы парлалга, мылгыя америк болгаш англи парлалга, араб чурттарга удуур кампанияны өскүдүп үндүреринче угулвдырган кучешишкенирнин соксаатпай турар болган Израильдин экстремисчи бөлүктөрүнүн, оларнын империалисттик өмээржикчилериниң өңүк-чөгүлгид хелелишкенирнин шылаактарына оралдажып турар. АКШ-тын болган өске-даа барыны таламы күрүндөргөн араб чурттарга удуур угулвдырган болдарларынч дугайында информация солуннарда догала. Делегейинч акта фолдуу КАР-га бээр-биле алаан чөлөзүндөн ойталап болуп дээрзин «Нью-Йорк таймс» солун медээлгээн. Ол-ла солунунч дыңнатканы-биле алырга, АКШ-тын савалын баугаар Англия, Голландия болгаш Португалия Акаба эстепке КАР-га удуур «чөгүс» кыллары биле» боттарынын фолдуу ажилгаар бодап турар.

Общиналар палатазына англи даштыкы херектер министри Браун.

ИЮНЬ 7-ДЕ ОЙНАШКЫН

1967 чылдын акша-бараан лотереязынын дөрткү үндүрүлгезиниң талазы-биле ойнашкынаарынч тиражы 1967 чылдын июнь 7-де Варнаул хоорайга болуп.

Лотерея билеттерин 30 көпөк биле садып алган, «Волга» азы «Москва»-408» автомашина, «Урал-2» мотоциклди азы «Вятка ВП-150-М» моторолерун, «Рига-3» мопеданы, радиоланы, С-5 пилонупу, «Юризов», «Мир», «Ока-2» соодукчуларын, хен чур машинаны, «Алкор» аккордионнарын болган өске-даа үнелгит эт түдүдери ойнап ап болуп.

Лотерея билеттерин ажаалга кассаларындан, магааннерден, харылааа бүдүрүлгелеринден, кинотеатрлардан, парктардан, аэропорттун болган автобоздардын кассаларында садып алыр.

Лотерея билеттерин садып алыр! Ойнашкынаарынч тиражтарына киржинер! АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭГЕГЕЛИ.

Республиканың киноэкраннарына

«26-ЖЕ АДЫП БОЛБАС» деп урал-чечен кинону көрүңер.

КИНО

ИЮНЬ 3-ТЕ
«НАЙРАЛ»: «Алаа эвес хоорай» 10, «26-же адып болбас» 12. 2. 4. 6. 8, 10 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Онеанда не» 2.30, «Шаажылакчы» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.
«ЧАЙГЫ ТЕАТРА»: «Мартинни кыйгыртыпчы» 5, 7, 9 шактарда.
«НИСЕР»: Кино чымды 10, «Шид республика» 11.15, 1.15, «Амдыралдык бедиринче» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.
«ВОСТОК»: «Сегиркин алышкын» 1, 5, «Эдгар болган Кристина» 3, 7, 9 шактарда.

Тарыс — Мурнуу аржаанны хагган

Энцефалит деп ааргынч тардыкчылары — саргылар Тарыс аржаанынч чоок-кадымында бар апарганын учурунда, 1967 чылда ол аржаанга эмнедир дээн кижилерин барып болбазын Тыва АССР-ниң Кадых камгалаа министерствозу хамаатыларга дыңнадып тур.